

نگرش فرزندان شاهد و ایثارگر به فرهنگ شهادت^۱

هوشنگ ظهیری^۲

چکیده

انقلاب اسلامی با توجه به ماهیت و شعارهایش موجب تغییرات چشمگیری در نظام ایران گردید. مهمترین و در واقع اصلی ترین این تغییرات، تغییر نظام ارزشی مردم بود. روند تغییرات با آغاز جنگ تحمیلی شدت گرفت و تا پایان جنگ به اوج رسید. امداد سالهای اخیر به نظر می رسد، این نظام ارزشی (فرهنگ شهادت) در حال تغییر است. فرهنگی که موجبات دفاع ۸ ساله را رقم زد. بنابراین هدف این مقاله بررسی نگرش فرزندان شاهد و ایثارگر به فرهنگ شهادت می باشد.

روش تحقیق این طرح پیمایشی و ابزار تحقیق پرسشنامه ساختمند همراه با طیف می باشد. جهت تعیین اعتبار پرسشنامه از اعتبار صوری و روایی آن از مقیاس آلفا کرونباخ استفاده شده است. جمعیت نمونه فرزندان شاهد و ایثارگر مرکز شش استان می باشد که از طریق روش نمونه گیری طبقه ای ۱۲۰۰ نفر برآورد شده است. تحلیل داده های این طرح به کمک نرم افزار آماری SPSS به شکل درصدی، آزمونهای معناداری، رگرسیونی می باشد. نتایج نشان می دهد که بیش از ۸۰٪ از جامعه نمونه دارای فرهنگ شهادت بالایی باشند. آزمونهای معناداری نیز نشان می دهد که بیشترین عامل تعیین کننده فرهنگ شهادت در بین پاسخگویان نقش پدر قبل از مقام ایثارگری می باشد. تحلیل نهایی نشان می دهد که فرزندان شاهد و ایثارگر همچنان نگرش بالایی به فرهنگ شهادت دارند.

واژگان کلیدی: فرهنگ؛ ارزشها؛ باورها؛ شهادت؛ دینداری؛ نگرش؛ دگرخواهی؛ ایثارگری؛ انگیزه شهادت طلبی

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۳/۲۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۲/۱۶

۱- این مقاله از طرح پژوهشی مورد حمایت بنیاد شهید و امور ایثارگران با نظارت دکتر آرمند استخراج شده است .

۲- عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار و دانشجوی دکترا جامعه شناسی ho128z@yahoo.com

مقدمه

آغاز حمله رژیم بحثی به خاک ایران، تنها پس از گذشت ۲۰ ماه پس از جایگزینی انقلاب اسلامی با رژیم استبدادی شاه؛ با مدیریت آگاهانه امام (ره) در تبیین استراتژی مقاومت مردمی و همه جانبه با تکیه بر بسیج عمومی برای مقابله با تجاوز دشمن همراه شد، و این امر موجب شد تا میزان انسجام اجتماعی و آمادگی مردم برای هرگونه ایثار و فداکاری بسیار بالا رود (رفیع پور، ۱۳۸۰، ص ۱۲۵). دفاع از وطن به عنوان یک هنجار و ارزش اجتماعی تبدیل شد. این فشار هنجاری موجب شد که بسیاری از جوانان حتی با وصف مخالفت شدید پدر و مادر خود منزل را به سوی جبهه ها ترک کنند. در جبهه ها نیز یک فرایند همبستگی و انسجام اجتماعی و دگرگونی عمیق ارزشی روی می داد (همان، ص ۱۳۷). در چنان زمینه ای جوانان ایرانی با کمترین امکانات ابتدا خرمشهر را آزاد سپس با مقاومت جانانه توانستند از کیان جمهوری اسلامی ایران دفاع نمایند. اوایل انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی یاد آور روحیه ای است که امروزه تحت عنوان فرهنگ شهید و شهادت، پایداری و ایثارگری از آن یاد می شود؛ رزمندگان نیز نگاهی همراه با دلتنگی ها خاص نسبت به آن روزها دارند. مقاله حاضر درصدد است تا روحیه فرزندان آن عزیزان را در فضای امروزی مورد بررسی قرار دهد؛ تا یاد آوری از روزگاران پرافتخار این مرز و بوم باشد.

طرح مسئله

بسیاری از تحقیقات جامعه شناسی نشان می دهد، جامعه ایران در چهار دهه گذشته تغییرات جدی در عرصه اجتماعی پشت سر گذاشته و اینک در مرحله جدیدی به سر می برد. تاریخ ایران بیانگر این موضوع است که اواخر حکومت پهلوی شرایطی به وجود آمد تا انقلاب شکوهمند اسلامی شکل بگیرد، و این امر به تغییرات چشمگیری در نظام ایران انجامید (رفیع پور، ۱۳۷۸، ص ۵).

انقلاب اسلامی با توجه به ماهیت و شعارهایش موجب تغییرات چشمگیری در نظام ایران گردید. مهمترین و درواقع اصلی ترین این تغییرات، تغییر نظام ارزشی مردم بود. (همان) روند تغییرات با آغاز جنگ شدت گرفت و تا پایان جنگ به اوج رسید، این روند ادامه داشت و به تدریج در حال تثبیت شدن و ایجاد فرهنگ جدیدی در جامعه بود، که از سال ۱۳۶۸ نظام ارزشی دچار تحولاتی شد، به گونه ای که به نظر می رسد نظام ارزشی که انقلاب بزرگ و مقاومت ۸

ساله را رقم زده بود و باعث شده بود که عزیزانی جان خویش را برای حفظ و تداوم آن در طبق اخلاص گذارند، بانظام ارزشهای ابزاری در حال جایگزینی باشد.

به راستی آیا این روند تغییرات ارزشی در نظام اجتماعی ایران بنیادی می باشد یا صوری و ظاهری است؟ آیا این تغییرات فرزندان عزیز شاهد و ایثارگر، این یادگارهای ارزشمند را نیز در بر گرفته است؟ به راستی فرزندان شاهد و ایثارگر به لحاظ ذهنی چه میزان از ارزشها باورها و اصولی را که پدرانشان برای حفظ آنها جان خویش را در طبق اخلاص گذاشتند، قبول دارند؟ فرزندانی که بهترین و شایسته ترین افراد برای حفظ و تداوم انقلاب هستند، چه میزان دارای روحیه و فرهنگ شهادت و یا به تعبیری دارای ارزشهای غایی در مقابل ارزشهای ابزاری هستند؟

ارزشهایی که اگر زمان جنگ باشد موجب مقاومت در مقابل دشمن خواهد بود، در زمان صلح نیز به سازندگی واقعی و دفاع از حقوق مردم جلوگیری از فساد و انحراف می انجامد (مازنی، ۱۳۸۰، ص ۸۶).

تعریف و تحدید مفاهیم

در گفتمان علمی یکی از مهمترین اصول ارائه یک تعریف بین ذهنی از مفاهیم می باشد، تا بین اعضاء نسبت به موضوع بحث درک مشترکی ایجاد شود. جهت ایجاد درک مشترک چهار مفهوم اساسی نگرش، فرهنگ، شهید و شهادت، و ترکیب فرهنگ شهید و شهادت، تعریف و تحدید می شود. **نگرش** [۱]: اصطلاح نگرش از نظر روانشناسان اجتماعی و جامعه شناسان معانی مختلفی دارد. از قدیمی ترین کاربرد این کلمه وضع و حالت بدنی استنباط می شد. اما در تعاریف فعلی نگرش بیشتر به جنبه ذهنی و روانی فرد اطلاق می شود.

فریدمن می گوید نگرش نظام بادوامی است شامل عنصر شناختی [۲] عنصر احساسی [۳] و تمایل به عمل [۴] عنصر شناختی شامل اعتقادات و باورهای شخصی درباره شی و یا اندیشه است، عنصر احساسی یا عاطفی آن است که معمولا نوعی احساس عاطفی با باورها ایجاد می نماید و تمایل به عمل به آمادگی برای پاسخگویی به شیوه ای خاص اطلاق می شود. نگرش مثبت یا منفی یک شخص نسبت به یک شی و اندیشه می تواند موجب رفتار نسبت به آن شی یا اندیشه باشد، نگرشها می توانند تعیین کننده رفتار باشد (رفع پور، ۱۳۷۲، ص ۱۳۷۲ و عبدالطیف خلیفه، ۱۳۷۸، ص ۲۷).

فرهنگ [۵]: اغلب انسان شناسان و جامعه شناسان در برخورد با مفهوم فرهنگ به طور ضمنی و صریح اذعان می نمایند که تعریف فرهنگ کار چندان ساده ای نیست (چلی، ۱۳۷۵، ص ۵۴). در ادبیات فرهنگ، طیف وسیعی از تعاریف مفهومی وجود دارد؛ دریک سر طیف تعریف انسان شناسان کلاسیک وجود دارد که فرهنگ را در فضای وسیعی معادل سبک زندگی تعریف می کنند و در طرف دیگر پارسونز قرار دارد که فرهنگ را اندیشه و ارزشها می داند (روح الامینی، ۱۳۷۰، ص ۸۴). آلفرد کروبهر فرهنگ را اینگونه تعریف می کند: انبوه واکنش های حرکتی - اکتسابی، فنون، اندیشه ها، ارزشها و رفتارهای ناشی از آنها همگی چیزی هستند که فرهنگ را تشکیل می دهند. بعدها کروبهر و کلاکهورن اظهار می دارند که اندیشه ها و ارزشها هسته اصلی فرهنگ را تشکیل می دهند (چلی، ۱۳۷۵، ص ۵۵). اولسون چهار جزء اساسی برای فرهنگ قایل است که عبارتند از: باورها ارزشها هنجارها و تکنولوژی. باورها به سؤال چیست پاسخ می گویند. ارزشها به سؤال چه باید باشد پاسخ می دهند. هنجارها به سؤال چه انجام می شود و بالاخره تکنولوژی به سؤال چگونه انجام می شود، پاسخ می دهد. اولسون در نهایت می گوید: هرگونه اندیشه ای «از تکنیک ساده ساختن آتش گرفته تا فلسفه های انتزاعی می توانند مشمول یک فرهنگ شوند» (همان منبع). به هر حال آنچه که جوهره فرهنگ را تشکیل می دهد و جزء عناصر اساسی تشکیل دهنده فرهنگ محسوب می شوند دو مفهوم باورها و ارزشها هستند. به عبارتی دیگر فرهنگ جهانی از باورها و ارزشها می باشد. لذا در این جا جهت درک دقیقی از فرهنگ به توضیح این دو مفهوم می پردازم.

باورها [۶]: باورها، مجموعه یا مجموعه های اساسی از اندیشه های هستند، پیرامون اینکه جهان (ها) از جمله جهان اجتماعی چیست؟ این باورها به صورت حقیقتی تقریباً غیر قابل تردید پذیرفته شده اند. باور در واقع پذیرش هر گزاره خاص به منزله حقیقت است (ساروخانی، ۱۳۶۸، ص ۶۳).

باورها دو ویژگی عمده دارند:

الف - آنی و گذرا نیستند و پذیرش آنها تمام وجود ما را مسخر می سازد، یعنی باورها رنگ عاطفی و هیجانی دارند.

ب - زمینه فکر را مهیا می سازند که خود نحوه عمل یا نحوه ترک عمل را معین می کند. در واقع نظام باورها تعیین کننده شیوه (نحوه) عمل هستند. به این طریق اگر بخواهیم به این پرسش پاسخ گوئیم که چرا مردم جامعه ای معین به این یا آن شیوه عمل می کنند باید به نظام باورهای آن

جامعه مراجعه کنیم. باورها را می توان به یک اعتبار به دو دسته باورهای شناختی (معرفت ها) و باورهای ارزشی (ارزش) تقسیم کرد (همان منبع).

ارزشها^۷: ارزش های اجتماعی یکی از عناصر کلیدی در نظام فرهنگی هر جامعه ای هستند و شناخت آنها نقش بسیار مهمی در شناخت نظام فرهنگی دارند. اهمیت ارزش های اجتماعی از آن روست که ترجیحات و سوگیری های ارزشی یکی از مهم ترین تعیین کننده های جهت های رفتاری اعضای یک جامعه هستند.

دشواری تعریف مفهوم ارزش بر کسی پوشیده نیست. با در نظر داشتن تنگنمایی که بر سر راه تعریف مفهوم ارزش وجود دارد تعریف گی روشه را می توان تعریفی مناسب دانست. وی ارزش را چنین تعریف می کند: شیوه ای از بودن یا عمل که یک شخص یا یک جمع به مثابه آرمان (ایده آل) می شناسند و افراد یا رفتارهایی را که بدان نسبت داده می شوند مطلوب و مشخص می سازد (روشه، ۱۳۷۵، ص ۳۰).

از این رو نظام ارزشی در برگرفته مجموعه تعاریفی هستند که یک جامعه از نیک و بد، دادگری و بیدادگری دارد. ارزشها را به اعتباری می توان به دو دسته ارزشهای غایی و ارزشهای ابزاری تقسیم نمود (اینگلهارت، ۱۳۷۳، ص ۲۵).

ارزشهای غایی همان ارزشهای اخلاقی هستند که از آنها تحت عنوان فضایل یاد می شود. ارزشهایی چون تقوا "درستکاری" صداقت "راستگویی" و مجموعه ارزشهایی از این دست که نظام اخلاق نظری را می سازند.

شهادت^۸: شهادت در قرآن به عنوان نوعی ادراک به کار رفته شده است. شهادت نوعی خاص از دیدن، رؤیت کردن، حضور یافتن و آگاهی پیدا کردن است. واژه شهید به معنای شاهد، گواه، کشته شده در راه خدا آمده است. این مفهوم در تمامی ادیان و بیشتر فرهنگها دیده می شود، اما بین این مفهوم در دنیای اسلامی با دنیای مغرب زمین تفاوت های دیده می شود. شریعتی معتقد است: «در ممالک اروپایی به شهید مارتیر می گویند، از ریشه مورت، به معنای مرگ و مردن ولی در اسلام و بالخصوص در فرهنگ شیعی که تکیه اصلی آن شهادت است به جای کلمه مارتیر و به جای ریشه مورت، از ضد این مفهوم یعنی کلمه ای از ریشه «شهد» به معنای حضور، حیات، گواه، حی و حاضر انتخاب شده است. و این دو کلمه اختلاف دو بینش، دو نوع نگاه، دو نوع

تلقى وشعور وفهم رادر اسلام تشيع علوى با فرهنگ هاى ديگر جهان نشان مى دهد (شريعى، ص ۱۷۲) اگر چه مفهوم شهادت در همه فرهنگها مقدس مى باشد؛ ولى انگيزه هاى شهادت در اديان وفرهنگها متفاوت مى باشد.

فرهنگ شهادت [۹]: همانطور كه بر روى تعريف واحدی از فرهنگ توافق جمعی وجود ندارد از فرهنگ شهادت نیز تعریفی واحد در دست نیست. لذا به کمک عناصری كه در تعريف فرهنگ به آن اشاره نمودم یعنی ارزشها و باورها درصدد هستم، تعريف جامعی از فرهنگ شهادت ارائه نمايم، زیرا پایه تحقیقات تجربی ما همین تعريف نظری از فرهنگ شهادت می باشد. در تعريف فرهنگ شهادت عده ای بر ویژگیهایی نظیر آمادگی دفاعی و عده ای بر آثار باقی مانده از شهدا تاکید دارند (احمدی، صص ۵-۱).

شهیدان انقلاب اسلامی در فرهنگ ویژه ای پرورش یافتند كه از طرفی ریشه در قرآن وسنت پیامبری دارد واز طرفی با حماسه حسینی وانقلاب خمینی (ره) عجین است. برای آنان كه با این جهان بینی وفرهنگ آشنا نیستند و برای تحلیل حوادث همواره در جستجوی علل مادی هستند، درك صحیح انگیزه هاى شهادت طلبی بسیار مشكل وحتى بعید است. درك منطق و زبان وعمل آنانی كه برای حضور در میدان شهادت «قرعه كشی» می كردند ویا با نارنجك خود را به زیر تانك دشمن می انداختند ویا تغییر در فتو كپی شناسنامه سن خود را بیشتر نشان می دادند ویا برای حفظ جان دیگران، داوطلبانه روى مین می رفتند، ویا برای عبور دیگران روى سیم هاى خاردار می خوابیدند، مشكل است، به ویژه برای آنان كه خود در این فرهنگ پرورش نیافتند. شناخت این فرهنگ در مرحله اول مستلزم شناخت شهیدانی است كه قافله سالار عرصه جهاد وشهادت بوده اند وآن از طرفی مستلزم شناخت مكاتبی است كه این فرهنگ در آن معنا پیدا می كند درك و باز گویی همه آنچه كه شهیدان به عنوان پیش قراولان عرصه شهادت، در ۸ سال دفاع مقدس آفریدند، وآنچه كه باور داشتند در فهم ما انسانها هاى كه به آن مقام نرسیده ایم مشكل است چون كه «مرتبه شهادت از مراتب عالیه وكمالات نفسانیه ای است كه از اولیای خدا به ارث رسیده است». ما خاكیان محجوب یا افلاکیان چه دانیم كه این «ارتراق عند رب الشهداء» چیست؟ برای شناخت واقعی این قوم، نیاز به كسانی است كه علاوه بر مشاهده مستقیم ومیدانی به درجاتی از شهود عرفانی هم رسیده باشند.

با توجه به مطالب فوق در این تحقیق «فرهنگ شهادت مجموعه ای از آگاهیها، باورها، آداب، اعتقادات و اعمالی است که موجب وصول انسان به عالیتین و راقیتین درجه کمال یعنی انتخاب آگاهانه مرگ در راه خدا می گردد» در نظر گرفته شده است. این تعریف با توجه به تعریف ما از فرهنگ که بر عناصری نظیر باورها و ارزشها تاکید داشت و به استناد تفسیر سید الشهدا (ع) از آیه شریفه سوره حدید درباره مقام شهادت که مقام شهید را فراتر از کشته شدن در راه خدا دانسته و تعالی خدا گونه رفتارها و حالات درونی را اوج آن بر شمرده اند ارائه گردیده است.

چارچوب نظری

بدون تردید شهادت یک موضوع ارزشی و فرهنگی می باشد یافتن انگیزه های شهادت بدون توجه به ریشه های ارزشی و فرهنگی در هر جامعه امکان پذیر نیست. اگر یکی از انگیزه های شهادت را مرگ در راه ارزشها بدانیم، این ارزشها را باید با مراجعه به فرهنگ و ایدئولوژی که شهدا آن را پذیرفته اند، به دست آورد.

با ردیابی مفهوم فرهنگ شهادت در ادبیات علمی به مفهوم دیگر خواهی [۱۰] بر می خوریم، با ردیابی مفهوم دگر خواهی نیز نخست به نام آگوست کنت جامعه شناس فرانسوی بر می خوریم. غالباً کنت را مبدع مفهوم دیگر خواهی بر می شمارند. توجه به دیگر خواهی را در آثار جامعه شناس کلاسیک ایتالیایی ویلفردو پارتو تحت عنوان ته نشست نوع دوستی و نظریه پردازان اجتماعی اخیر نیز می توان مشاهده کرد. اگر بپذیریم دیگر خواهی ارزشی اجتماعی و اخلاقی است و به عنوان یک جهت گیری ذهنی مبتنی بر ارزش های اخلاقی، افراد را به سوی انجام اعمال دیگر خواهانه سوق می دهد، در آن صورت این سوال مطرح می گردد که عامل محرک و انگیزه دیگر خواهی چیست و شکل گیری آن به چه نحو است؟ و چگونه است که جهت گیری های رقابتی، فرد گرایانه و تعاون خواهانه را در کنار جهت گیری های دیگر خواهانه با درجات متفاوت در افراد و گروه بندی های دیگر زندگی جمعی می توان مشاهده کرد. در خصوص عامل محرک دگر خواهی اختلاف نظر بسیار است. برخی تحلیل گران نسبت به وجود صورت خالصی از این ارزش مشکوک بوده و معتقدند که نوعی محاسبه تفع گرایانه، تبیین کننده اعمالی است که افراد به خاطر رفاه دیگران انجام می دهند. در مجموع کوششهای نظری مختلفی جهت درک دلایل دگر خواهی انجام شده است که می توان به رهیافتهای ذیل اشاره کرد.

رهیافت فلسفه و شناخت اجتماعی

تاکید این رویافت بر هویت، جهان بینی، همدلی و ادراک از خود است. نظریه پردازان این رویافت معتقدند انجام عمل اخلاقی مستلزم نوعی گذار است که بر مبنای آن تصور از خود، از فردی مستقل به فردی مسوول و وابسته به دیگران تغییر می یابد. بعضی از مردم از ظرفیت شناختی برخوردارند که به آنها امکان داشتن «گروه ما» وسیع تر و حتی عام را می دهد. هویت فردی این گونه افراد، هویتی اجتماعی است و عنصر فردیت در پیشی که آنها از خود دارند برجسته نیست (ذکایی، ۱۳۷۶).

رهیافت اقتصادی

در تبیین اقتصادی، دیگر خواهی با مفاهیم به حداکثر رسانیدن سود و رجحیت ها بیان می شود. در این دیدگاه فرض بر این است که افراد در انتخاب هایی که به عمل می آورند، تنها نفع شخصی خویش را دنبال می کنند.

اقتصاددانان معتقدند که در پس همه فعالیت های که در نگاه اول دیگر خواهانه به نظر می رسند و یا نفع دیگران در آنها منظور شده است، شکل ظریفی از نفع فردی وجود دارد. به بیان دیگر آنها معتقدند دیگر خواهی نوع تغییر شکل یافته ای از خود خواهی است. این گروه بر التذاذ های روانی، انتظار کمک متقابل یا دیگر خواهی به عنوان پاداش هایی که هر فرد در کنش های به اصطلاح دیگر خواهانه خود جستجو می کند تاکید می کنند (لیتل، ۱۳۷۶، ص ۶۱).

رهیافت زیست شناسی تکاملی

زیست شناسی اجتماعی رویافت دیگری است که هم اقتصاد دانان و هم زیست شناسان به آن شکل داده اند. این نظریه بر اساس بدهستان و اتساع نفع شخصی به خویشان یا کسانی که برای ما اهمیت دارند، استوار می باشد. پیش فرض آن چنین است که هر گروه برای حفظ دیگران خودی، مکانیسم هایی را ایجاد می کند که هدف آن افزایش قدرت رقابت گروهی در فرایند های زیست شناختی انتخاب طبیعی است (ذکایی، ۱۳۷۶، ص ۲۹۶).

رهیافت جامعه شناسی

این رویافت در مقایسه با رویافت های دیگر کمتر بر فرد بلکه بیشتر بر روابط، تاثیرات ساخت ها، نهادها و فرایند های اجتماعی تاکید دارد. دور کیم و ماکس وبر در این زمینه نکات ارزشمندی ارائه نموده اند که به طور تفصیلی به آن اشاره می شود.

شهادت‌کنشی ارزشی (ماکس وبر)^۳

ماکس وبر جامعه‌شناس مشهور آلمانی نظریه‌ای در خصوص شناخت انگیزه کنشهای مختلف بشری ارائه نموده که می‌توان به کمک این نظریه درک درستی از دلایل انواع کنشها ارائه نمود. در اینجا در صدد هستیم با ارائه نظریه وبر در خصوص کنشهای بشری به این مهم دست یابیم. وبر کنشها بشری را به چهار سنخ زیر تقسیم می‌کند.

الف - کنش عقلانی معطوف به هدف [۱۱]: این کنش بر اساس محاسبه رابطه میان وسیله و هدف صورت می‌گیرد. نمونه این کنش در حوزه اقتصاد دیده می‌شود. بازیگر ممکن است وسایل رسیدن به هدف یا بر عکس را به اقتضاء تغییر دهد.

ب- کنش عقلانی معطوف به ارزش [۱۲]: این کنش در حوزه دین و اخلاق نمودار می‌شود، ممکن است در وسایل تجدید نظر شود، لیکن بدون توجه به نتایج سودمند و یا زیان آور، تنها بر اساس اصول و اعتقادات صورت می‌گیرد.

ج- کنش سنتی [۱۳]: در این کنش بدون ملاحظه وسیله و هدف بر اساس تقلید محض و ناخودآگاه از رسوم و سنن جا افتاده انجام می‌گیرد.

د- کنش عاطفی [۱۴]: کنشش است که بدون محاسبه هدف و وسیله تنها بر اثر انگیزه‌ها آنی صورت می‌گیرد.

وبر معتقد است اگرچه در عالم واقع نمی‌توان یک کنش خالص پیدا نمود، اما در دوره‌های مختلف تاریخی در بعضی از جوامع می‌توان یکی از چهار سنخ کنش را بیشتر مشاهده نمود. وبر کنش عقلانی معطوف به هدف را مختص جوامع صنعتی با رهبران دموکراتیک و کنش عقلانی معطوف به ارزش را مختص جوامع دینی با رهبران کاریزماتیک می‌داند. بنابراین کنش شهادت طلبی را می‌توان در سنخ کنشهای معطوف به ارزش دانست که انگیزه کنشگر برای ادای تکلیف و علاقه به ارزشهایی است که او خود را به آن متعهد می‌داند. این تعهد ممکن است دینی، اجتماعی یا اخلاقی باشد. بنابراین کنشگر با توجه به اصول و اعتقاد خود فقط به دنبال نتیجه سود مندی عمل نیست بلکه او می‌خواهد به تکلیف خود عمل کند (کوزر، ۱۳۷۰، ص ۳۰۶).

۱- لازم به ذکر است، هیچ یک از جامعه‌شناسان به طور مستقیم در خصوص انگیزه‌های شهادت نظریه‌ای ارائه نکرده‌اند، آنچه که در این قسمت ارائه شده، هرمنوتیک مضاعف یعنی نگاه محقق به موضوع از چشم انداز جامعه‌شناسان است. این نگاه را مدیون دکتر حسن سرایی می‌باشم.

شهادت و انسجام اجتماعی (امیل دورکیم)

امیل دورکیم جامعه شناس معروف فرانسوی نظریه ای علمی در خصوص دلایل خودکشی و سنخ-های آن ارائه نموده است، که می تواند به ما در شناخت فرهنگ شهادت کمک نماید، در اینجا درصدد هستم به کمک این نظریه به ویژه « سنخ دگرخواهانه خودکشی » ابعاد فرهنگ شهادت را تحلیل نمایم.

دورکیم معتقد است اگر درجه همبستگی اجتماعی شخصی با گروه اجتماعی یا جامعه اش به شدت تضعیف گردد به نحوی که فرد احساس همبستگی با اشخاص دیگر نکند، دست به خودکشی خواهد زد. عکس این امر نیز صادق است، یعنی هرگاه درجه همبستگی شخص با گروه و جامعه اش به حد افراط فزونی گیرد به نحوی که فرد بقای گروه خویش را بر بقای خود ترجیح دهد، دست به خودکشی خواهد زد. دورکیم با توجه به مفهوم همبستگی اجتماعی، خودکشی را به چهار دسته تقسیم می کند.

۱- **خودکشی خودخواهانه** [۱۵]: این نوع خودکشی زمانی رخ می دهد که فرد رابطه ضعیفی را بین خود و جامعه احساس می کند و فشارهای اجتماعی نمی تواند او را علیه رفتار خود ویرانگرانه تحت تاثیر قرار دهد. این خودکشی بیشتر در جوامعی که بر سنت فردگرایی تاکید دارد و همبستگی بین اعضاء جامعه برقرار نیست رخ می دهد.

۲- **خودکشی آنومیک** [۱۶]: این نوع خودکشی در شرایط بی قاعدگی، یا تعدد قواعد رخ می دهد. این نوع خودکشی بیشتر در جوامع در حال گذر دیده میشود.

۳- **خودکشی قدر گرایانه** [۱۷]: خودکشی قدر گرایانه، یا جبری زمانی رخ می دهد که به فرد احساس ناتوانی دست می دهد، این ناتوانی می تواند، ناشی از سنت ها و رسوم دست و پاگیر باشد.

۴- **خودکشی دگرخواهانه** [۱۸]: این نوع خودکشی زمانی رخ می دهد که فرد وظیفه اخلاقی عمیقی را در خود در مقابل جامعه احساس می کند، علاقمند می شود خود را فدای دیگران کند. این نوع خودکشی در جوامعی دیده می شود که حس همبستگی و انسجام قوی بین اعضاء و گروه های مختلف وجود دارد (کوزر، ۱۳۷۰، ص ۱۹۴).

وقتی که فردی دارای حس همبستگی و انسجام قوی نسبت به یک گروه باشد، او ارزشها و هنجارهای گروه را برای خود می داند، بنابراین میان منافع خود و گروه تمایزی قائل نمی شود. چنین فردی در آرزوی فدا کردن و قربانی کردن زندگی اش به خاطر اهداف گروه خواهد

بود، بویژه اگر شرایط بحرانی و جنگ در پیش باشد. با همین رویکرد، دورکیم نرخ بالای خودکشی در بین افسران عالی رتبه را بیشتر از درجه داران می داند، زیرا افسران علاقمندی بیشتری به افتخارات نظامی و اطاعت کورکورانه دارند. وی عملیات انتحاری خلبان ها را نیز با همین رویکرد نوع دوستی یا دگر خواهی توضیح می دهد. با همین رویکرد می توان اقدامهای شهادت طلبانه بسیجیان کشورمان را نیز توضیح داد.

به طور خلاصه دورکیم معتقد است خودکشی پدیده ای اجتماعی است، علت هر پدیده اجتماعی را باید در شرایط اجتماعی آن بررسی نمود. او می گوید بافت و ساخت اجتماعی است که فرد را وادار می کند به رفتار خاصی دست بزند، از روی اجبار درون یا کاملاً اختیاری و هوشمندانه با نقشه قبلی برای رسیدن به هدفی به زندگی خود خاتمه دهد. بنابراین می توان گفت انقلاب اسلامی با طرح ارزشهای مشترک یک نوع همبستگی اجتماعی بین مردم و حکومت ایجاد نمود و با ایجاد شرایط بحرانی برای انقلاب و جنگ رزمندگان بسیجی که درجه همبستگی بیشتری با ارزشهای انقلاب داشتند، برای حفظ و تداوم آن حاضر به فداکاری، یا به تعبیر دورکیمی دست به خودکشی دگرخواهانه یا نوع دوستانه زدند (محسنی، ۱۳۶۸، ص ۳۰).

رهیافت روانشناسی اجتماعی و رشد

یک از متغیرهای که مورد توجه روانشناسان اجتماعی است، عزت نفس می باشد. غالب تحقیقات انجام شده نشان می دهند که افراد برخوردار از خود پنداری مثبت بیشتر از صاحبان عزت نفس پایین تمایل به کارهای خیر خواهانه دارند.

دین نیز از متغیرهای مورد توجه این رهیافت می باشد. باتسون و همکاران او بین انواع و ماهیت تعالیم دینی و مکانیسم های که این تعلیم به وسیله آنها درونی شده توجه می کنند و می گویند کسانی که دین را به منزله وسیله ای بیرونی قرار می دهند دنبال انگیزه خود خواهانه و در مقابل وسیله درونی قرا می دهند (دین جستجو گرانه) انگیزه دیگر خواهانه دارند. اجتماعی شدن و یاد گیری اجتماعی از دیگر محورهای مطالعات روانشناسی اجتماعی دیگر خواهی است. براساس نظریه یاد گیری اجتماعی رفتار عاملین اخلاقی و انگیزه های آنها برای عمل کردن به صورت اخلاقی، حاصل تعقیب آگاهانه پاداش های همچون تائید اجتماعی است. این نظریه پردازان برالگو پذیری، سرمشق و تقلید تاکید دارند.

رهیافت روانشناسی رشد نیز مدعی است که دیگر خواهی به عنوان بالاترین مرحله رشد اخلاقی، ابتدا مستلزم بر آورده شدن نیازهای سطح پائین است. از جمله این نظریه ها، به نظریه نیاز های مازلو می توان اشاره کرد. مازلو در نظریه خود معتقد است نیاز های انسانی همچون یک هرم دارای سلسله مراتب می باشد و دستیابی به نیاز های سطوح بالاتر مستلزم بر آورده ساختن نیاز های سطح پایین تر است. مازلو نیاز هارا به چند دسته فیزیولوژیک، امنیت، نیاز به روابط اجتماعی، نیاز به احترام (احترام به خود و احترام از سوی دیگران) و خویشتن یابی، طبقه بندی می کند.

بر این اساس می توان گفت نیاز دیگر خواهی در راس این هرم قرار دارد و در نتیجه هر چه فرد احساس عزت نفس بیشتری داشته باشد، از روحیه دیگر خواهی بیشتری بر خوردار خواهد بود. در مجموع در این رهیافت نیاز های احساس شده مکانیسمی به شمار می آیند که انگیز شهای دیگر خواهانه را تحریک می کنند.

رهیافت دینی

منطق شهادت (اُستاد مطهری)

استاد مطهری از متفکران بزرگ اسلامی معاصر می باشد که بطور مجزا کتابی در خصوص شهادت به نگارش در آورده است. از نظر او مرگی شهادت محسوب می شود که انسان با توجه به خطرات احتمالی یا ظنی یا یقینی فقط به انگیزه هدفی مقدس و انسانی و به تعبیر قرآن «فی سبیل الله» از آن استقبال کند. شهید احياناً برای حماسه آفرینی برای تزریق خون به جامعه، برای نور بخشی به جامعه، برای حیات دادن به جامعه باید شهید شود (مطهری، ۱۳۶۶، ص ۲ و ۱۳۴).

اُستاد مطهری می گوید، شهادت به حکم اینکه عملی کاملاً آگاهانه و اختیاری و در راه هدفی مقدس است از هرگونه انگیزه خود گرایانه مُنزه و مبرا است و عمل قهرمانانه و تحسین بر انگیز و افتخار آمیز به شمار می رود. او می گوید، اگر منطق یک مصلح دلسوخته برای اجتماع خودش را با منطق یک عارف عاشق لقای پروردگار ترکیب بکنید، از آنها «منطق شهید» در می آید (مطهری، ۱۳۶۰، ص ۸۵).

ایشان انگیزه شهادت سالار شهیدان در حماسه کربلا را عقلانی عرفانی و انسانی ذکر می کند، و معتقد است انگیزه های شهادت طلبی شهیدان انقلاب اسلامی نیز منبعث از همان ارزشها و باورهای شهیدان کربلا می باشد. وی ارزشها و باورهای ذیل را موجد فرهنگ شهادت می داند.

الف- برقراری ارزشهای واقعی و متعالی مقدس ب- دلسوزی برای اصلاح جامعه ج- جذب در جامعه برای احیاء جامعه د- انجام فریضه امر به معروف و نهی از منکر ه- مبارزه در راه عدالت و آزادی و- ذلت ناپذیری، مبارز با ظلم و ظالم ز- شور عاشقانه برای پیوستن به معشوق ح- جاودانگی و تکامل در آن جهان ط- خود سازی، عبادت و اتصال به خدا

درجه اخلاص و شهادت (شریعتی)

دکتر شریعتی جامعه شناس بزرگ ایرانی در خصوص ارزشها و باورهای موجد شهادت نظرات ارزشمندی دارد. وی شهادت را عالی ترین درجه اخلاص می داند. او شهادت را تجلی مکتب امام حسین (ع) می داند. وی می گوید «شهادت در یک کلمه در فرهنگ ما یک «درجه» است، وسیله نیست، خود هدف است، اصالت است، خود یک تکامل است، یک غلو است، خود مسؤلیتی بزرگ است، خود یک راه نیم بر به طرف صعود به قله معراج بشریت است و یک فرهنگ است، شهادت دعوتی است به همه عصرها و به همه نسل ها که: اگر می توانی بمیران! و اگر نمی توانی بمیر! (شریعتی، ص ۱۲۹). از دیدگاه شریعتی ارزشها و باورهای ذیل موجد فرهنگ شهادت می باشند.

الف- استقرار عدالت ب- فداکاری برای ارزشهای غایی نظیر آزادی، عشق، عرفان ج- دفاع از حق مبارزه با باطل د- امر به معروف و نهی از منکر ه- رسیدن به معشوق

شهادت برای اصلاح جامعه (امام خمینی ره)

بی گمان اندیشه های امام خمینی (ره) نه تنها می تواند، تبیین گر فرهنگ شهادت باشد، بلکه می توان گفت آنچه بعد از انقلاب اسلامی در ایران تحت عنوان فرهنگ شهادت به وجود آمد منبعث از اندیشه های وی بود. بهترین دلیل بر تاثیر اندیشه های امام در ایجاد فرهنگ شهادت را می توان از آثار به جا مانده از شهدا و رزمندگان دفاع مقدس مشاهده نمود.

حضرت امام معتقد بود انسان برای اصلاح جامعه باید خود را فدا نماید، «سید الشهداء برای همین آمدورفت، خودش و صاحبش را فدا کرد» (صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۱۶۸).

از نظر امام مرگ فنا نیست، بعد از مرگ حیاتی بالاتر مطرح است، لذا انگیزه شهید برای رسیدن به حیات جاوید است. امام در موارد فراوان انگیزه های مادی برای شهادت را رد نمود و می فرماید «مقام شهید خود اوج بندگی و سیر سلوک در عالم معنویت است، نباید شهادت را تا این اندازه به سقوط بکشانیم، و بگوئیم در عوض شهادت فرزندان اسلام، تنها خرمشهر یا شهرهای دیگر آزاد شد، تمام اینها خیالات باطل ملی گرا ها است» (بوستان شهادت، ص ۳۴).

امام معتقد بود که «خط سرخ شهادت خط آل محمد وعلی است واین میراثی است از خاندان نبوت و ولایت» (صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۱۵۴).

انگیزه شهدا از نظر امام (ره) عبارتند:

الف - نثار جان و مال در راه خدا و دفاع از اسلام و ملت مسلمان (صحیفه نور، ج ۲، ص ۲۱۱) ب -
واستمرار انقلاب اسلامی (بوستان شهادت، ۱۰۱) ج - پیروی از قرآن در جهت اهداف عالی الهی (همان منبع) د - اعتلای ارزش های معنوی و مبارزه با مروجین باطل (همان منبع) ه - رفع فتنه (صحیفه نور، ج ۳، ص ۸۹) و - عمل به تکلیف (کلمات قصار امام، ص ۵۰) ز - رسیدن به حیات جاوید (صحیفه نور، ج ۹، ص ۷۲) ح - برقراری عدالت (صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۱۶۸).

فرهنگ شهادت از دیدگاه شهیدان انقلاب

نتایج تحلیل محتوای ۵۰ وصیت نامه شهیدان فرهنگی منطقه گرگان نشان می دهد، شهیدان بیشتر دارای ارزشهای خداخواهی و دگرخواهی و خودیابی بوده اند (شاعری حصص ۱۸۶-۱۸۲).

خدا خواهی با شاخص های عشق به خدا، پیروی از قرآن، اطاعت از ولی فقیه؛ دگر خواهی با شاخص های وطن دوستی، دفاع از انقلاب و نوع دوستی؛ خودیابی نیز با شاخص های عدم وابستگی به نیازهای پست، زیبایی گرایی، حق طلبی، احساس تکلیف و میل به جاودانگی مورد بررسی قرار گرفته شده است.

روش تحقیق

روش جمع آوری داده های این تحقیق پیمایشی بود. ابزار تحقیق پرسشنامه ساختمانندی است که مشکل از مقیاس نگرش سنجی شامل مجموعه ای از اظهار نظرهای از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف در مورد فرهنگ شهادت است.

سنجش فرهنگ شهادت

با توجه به چارچوب نظری و شاخص های که محققان جهت سنجش فرهنگ شهادت به کار برده اند، شاخص های فرهنگ شهادت در این تحقیق عبارتند از:

الف - **دینداری:** یکی از وجوه فرهنگ شهادت دینداری شهدا، آن هم در سطح بسیار بالا می باشد، به گونه ای که عده ای نام آن را بنیاد گرایی یا اصول گرایی نهاده اند. برای سنجش اصول گرایی دینی از مدل مرجایی و گلاک و استارک (مرجایی، ۱۳۸۰، ص ۲۵) با حذف بُعد دانش دینی

اصلاحاتی به اقتضای موضوع تحقیق (فرهنگ شهادت نه دینداری و ویژگیهای جامعه آماری) انجام شد. زیرا بُعد فکری یا دانش دینی معرف قابل اعتمادی برای سنجش دینداری این گروه از پاسخگویان نیست؛ دلیل اصلی آن این است که آموزش دینی در کشورمان بخشی از آموزش اجباری در نظام تعلیم و تربیت رسمی می باشد و معمولاً میزان آگاهی های دینی دانش آموزان (صرف نظر از تعلقات مذهبی شان) تابعی از میزان موفقیت تحصیلی آنان است. از این رو ممکن است دانش آموزان درس خوان و موفق از لحاظ تحصیلی و دانشجویان رشته های انسانی به دلیل اطلاعات رشته درسی بعضاً به رغم دینداری ضعیف نمرات بالایی از آگاهی های دینی به دست آورند و برعکس برخی دانش آموزان و دانشجویان کاملاً مذهبی به ویژه در رشته های فنی و تجربی به دلیل عدم اطلاعات رشته ای، نمرات پایینی به دست آورند. به علاوه برخی از پژوهشگران گزارش کرده اند که این بُعد حتی در جوامع غربی هم مُعرف معتبری برای دینداری افراد نیست (سراج زاده، ۱۳۸۰، ص ۱۰).

با توجه به نکته فوق فرهنگ شهادت در مجموع با شاخص های ذیل مورد بررسی قرار گرفته است.

۱- بُعد عقیدتی: این بُعد بر اساس هفت مؤلفه جهاد (۲ سوال)، اطاعت از ولایت (۲ سوال)، همگرایی سیاست با دین (۲ سوال) که مورد تاکید شهیدان نیز بوده، اند، مورد بررسی قرار گرفته شد.

۲- بُعد مناسکی: این بُعد با «تقید و پابندی به نماز، روزه و حجاب» مورد بررسی قرار گرفت؛ چرا که شهیدان نسبت به موقع فریضه نماز، روزه و حفظ حجاب مقید بودند.

۳- بُعد تجربی (احساس مذهبی): بُعد احساسی دین با شاخص های تقرب به خداوند، احساس ترس از خدا و احساس لذت معنوی و روحانی مورد سنجش قرار گرفت. شهیدان دارای این ویژگیها بودند.

۴- بُعد اهمیت فرهنگ شهادت در زندگی: این بُعد با شاخص های دوری از لقمه حرام و دوری از مادی گرایی مورد بررسی قرار گرفته است.

ب- خدا محوری، ج- وطن دوستی، د- دفاع از انقلاب، ه- عدالت طلبی، و- حق طلبی
ز- خودیابی

سنجش متغیر های مستقل

سطح تحصیلات پاسخگو: سطح تحصیلات به چهار رسته پیش دانشگاهی، فوق دیپلم، لیسانس و فوق لیسانس و بالاتر تقسیم شده است.

رشته تحصیلی پاسخگو: رشته تحصیلی به سه گروه انسانی با دربرگیری رشته های اقتصاد، مدیریت، روانشناسی و جامعه شناسی و علوم حوزوی در سطح دانشگاه، تجربی با دربرگیری رشته های پرستاری، بهداشت و پزشکی در سطح دانشگاه و ریاضی با دربرگیری رشته های فنی و علوم پایه در سطح دانشگاه تقسیم شده است.

مقام ایثارگری پدر پاسخگو: به چهار گروه شهید، ایثارگر (جانناز و آزاده) و مفقود الاثر تقسیم شده است.

نقش پدر پاسخگو قبل از مقام ایثارگری: این متغیر به چهار دسته بسیجی داوطلب، سپاهی، ارتشی و سرباز وظیفه تقسیم شده است.

سن پاسخگو: سن پاسخگو نیز به چهار گروه ۱۶-۱۸، ۱۹-۲۰، ۲۱-۲۴ و ۲۵-۳۵ تقسیم شده است.

نحوه بررسی اعتبار و روایی

تعیین اعتبار پرسشنامه با اعتبار محتوی مشخص شده است. در این خصوص شاخصها و گویه ها را با مشورت و رایزنی اساتید جامعه شناس و روانشناس و محققان تعیین نموده ام. برای تعیین روایی نیز از مقیاس آلفا کرونباخ استفاده شده است. معیار قبولی آلفا نیز برابر با ۰/۷۹ تعیین گردید.

جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری پژوهش فرزندان شاهد ایثارگر در حال تحصیل با دامنه سنی ۱۷-۳۵ سراسر کشور می باشند. حجم نمونه نیز برای شهر تهران ۳۷۰ نفر، مشهد مقدس ۱۹۰ نفر، رشت ۱۱۰، تبریز ۱۵۰، اصفهان ۲۶۰ و همدان ۱۰۰ نفر بود. به این ترتیب جمعیت نمونه نزدیک به ۱۲۰۰ نفر می باشد. این برآوردها بر مبنای آمار بنیاد شهید انجام شده است. با توجه به مضایق و امکانات انتخاب نمونه با هماهنگی بنیاد شهید داده های از دبیر ستانها و دانشگاه شاهد در نیمه دوم ۸۳ و نیمه اول ۸۴ جمع آوری شده است.

یافته های تحقیق

یافته های توصیفی متغیر فرهنگ شهادت :

- نتایج شاخص نگرش به مقوله جهاد نشان می دهد، تنها یک نفر روحیه جهادی اش در حد پائین بود و بالای ۵۰٪ دارای روحیه جهادی بالا می باشند.
- نتایج شاخص اطاعت از ولایت نشان می دهد ۱ نفر کمترین نمره یعنی ۱/۵۰ و ۴۹ نیز حداکثر نمره ۵ را دریافت نموده اند.
- نتایج شاخص همگرایی سیاست با دین نشان می دهد، تنها ۲٪ از پاسخگویان دارای نگرش منفی به همگرایی سیاست با دین بوده اند. ۲۳۲ نفر برابر با ۲۰٪ نیز دارای حداکثر نگرش مثبت به همگرایی دین با سیاست داشته اند .
- نتایج شاخص پایبندی به مناسک دینی که از ترکیب سه گویه قبلی ایجاد شده، نشان می دهد، ۱۴ نفر برابر با ۱.۲٪ کمترین پایبندی را به مناسک دینی داشته اند و ۲ نفر حداکثر پایبندی به مناسک دینی را دارند.
- نتایج شاخص تجربه دینی نشان می دهد، تنها ۱.۵٪ از پاسخگویان برابر با ۱۸ نفر کمترین تجربه دینی را داشته اند و ۸ نفر نیز بالاترین حد تجربه دینی را داشته اند .
- نتایج شاخص اهمیت دین ، نشان می دهد ؛ ۴۴ نفر از پاسخگویان برابر ۴٪ کمترین اهمیت را به توصیه های شرعی در زندگی اجتماعی می دهند و ۲۳ نفر نیز حداکثر اهمیت را به توصیه های شرعی در زندگی اجتماعی می دهند.
- نتایج شاخص خویشتن یابی نشان می دهد، ۲۳ نفر برابر با ۲٪ از پاسخگویان کمترین حد خویشتن یابی و ۴۲ نفر نیز بالاترین حد خویشتن یابی را دارند.
- شاخص کلی فرهنگ شهادت که از ترکیب ۲۲ گویه ، شامل گویه های دینداری و ابعاد دیگر فرهنگ شهادت ایجاد شده است ، نشان می دهد، در مجموع هیچ کدام از پاسخگویان فاقد فرهنگ شهادت نمی باشند. کمترین شاخص در این بررسی مربوط به ۶ نفر است که عدد ۲/۷۷ را بدست آورده اند. در مجموع تنها ۱/۹٪ از افراد؛ یعنی ۱۸ نفر عدد زیر ۳ بدست آورده اند بالاترین حدی را که پاسخگویان در این خصوص بدست آورده اند، رقم ۴/۵۰ می باشد که ۴ نفر از پاسخگویان آن را بدست آورده اند.

جدول شماره (۱) شاخص کلی فرهنگ شهادت

شاخص کلی فرهنگ شهادت	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
2.77	6	.6	.6	.9
2.82	5	.4	.6	1.2
2.95	7	.6	.7	1.9
3.00	19	1.6	2.0	3.9
3.05	10	.8	1.0	4.9
3.09	14	1.2	1.5	6.4
3.14	10	.8	1.0	7.4
3.18	22	1.9	2.3	9.7
3.23	12	1.0	1.3	11.0
3.27	30	2.5	3.1	14.1
3.32	24	2.0	2.5	16.6
3.36	36	3.1	3.8	20.4
3.41	20	1.7	2.1	22.5
3.45	14	1.2	1.5	24.0
3.50	25	2.1	2.6	26.6
3.55	17	1.4	1.8	28.3
3.59	27	2.3	2.8	31.2
3.64	31	2.6	3.2	34.4
3.68	23	1.9	2.4	36.8
3.73	37	3.1	3.9	40.7
3.77	46	3.9	4.8	45.5
3.82	32	2.7	3.3	48.8
3.86	41	3.5	4.3	53.1
3.91	56	4.7	5.9	59.0
3.95	59	5.0	6.2	65.2
4.00	68	5.8	7.1	72.3
4.05	66	5.6	6.9	79.2
4.09	58	4.9	6.1	85.3
4.14	49	4.2	5.1	90.4
4.18	38	3.2	4.0	94.4
4.23	13	1.1	1.4	95.7
4.27	14	1.2	1.5	97.2
4.32	13	1.1	1.4	98.5
4.36	3	.3	.3	98.8
4.41	7	.6	.7	99.6
4.50	4	.4	.4	100.0
Total	956	81.0	100.0	
Missing System	224	19.0		
Total	1180	100.0		

آزمون فرضیه ها

جهت آزمون فرضیه ها با توجه به مقیاس سنجش از آزمون T ، F ؛ آزمون استقلال آماری کای دو ضرایب کندال $Tou b.a$ ، استفاده شده است.

نتایج آزمون فرضیه ها نشان می دهد:

فرضیه ۱- بین شاخص کلی فرهنگ شهید و شهادت و جنسیت تفاوت معنی داری وجود ندارد

Group Statistics

جنس پاسخگویان	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
شاخص کلی فرهنگ شهید				
مرد	486	4.2346	.5548	2.51E-02
زن	470	4.1915	.5321	2.45E-02

جدول شماره (۲) آزمون T بین شاخص کلی فرهنگ شهید و جنسیت پاسخگویان

Independent Samples Test

Dependent variables	Assumptions	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
شاخص کلی فرهنگ شهادت	Equal variances assumed	4.366	.037	1.225	954	.221
	Equal variances not assumed			1.226	953.935	.221

فرضیه ۲- بین شاخص کلی فرهنگ شهادت و مقام ایثارگری پدر تفاوت معنی داری وجود ندارد

شاخص کلی فرهنگ شهادت

Groups	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Minimum	Maximum
شهید	516	4.2306	.5531	2.435E-02	3.00	5.00
جانباز و آزاده	397	4.2040	.5329	2.675E-02	3.00	5.00
مفقودالاش	35	4.1429	.5500	9.297E-02	3.00	5.00
Total	948	4.2162	.5444	1.768E-02	3.00	5.00

جدول شماره (۳) آزمون F بین شاخص کلی فرهنگ شهادت با مقام ایثارگری پدر

شاخص کلی فرهنگ شهادت

Source	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	.354	2	.177	.597	.550
Within Groups	280.315	945	.297		
Total	280.670	947			

فرضیه ۳- بین شاخص کلی فرهنگ شهادت و نقش پدر پاسخگویان قبل از مقام ایثارگری

تفاوت معنی داری وجود دارد.

شاخص کلی فرهنگ شهادت

نقش پدر پاسخگویان قبل از مقام ایثارگری	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
بسیجی	315	4.3365	.4995	3.00	5.00
سپاهی	340	4.4441	.5035	3.00	5.00
ارتشبی	183	3.7869	.4366	3.00	5.00
سرباز	110	3.8818	.3515	3.00	5.00
Total	948	4.2162	.5444	3.00	5.00

جدول شماره (۴) آزمون F شاخص کلی فرهنگ شهادت با تفسیر پاسخگویان قبل از مقام

شاخص کلی فرهنگ شهادت

Source	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	68.249	3	22.750	101.100	.000
Within Groups	212.421	944	.225		
Total	280.670	947			

فرضیه ۴- شاخص کلی فرهنگ شهادت و مناطق جغرافیایی تفاوت معنی داری وجود دارد

شاخص کلی فرهنگ شهادت

مراکز استانی	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
تهران	296	4.2568	.5223	3.00	5.00
اصفهان	215	4.4140	.4937	4.00	5.00
مشهد	148	3.9054	.4568	3.00	5.00
تبریز	111	4.2252	.4802	3.00	5.00
رشت	97	4.1134	.5567	3.00	5.00
همدان	89	4.1910	.6721	3.00	5.00
Total	956	4.2134	.5439	3.00	5.00

جدول شماره (۵) آزمون F شاخص کلی فرهنگ شهادت با مناطق جغرافیایی

شاخص کلی فرهنگ شهادت

Source	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	24.274	5	4.855	17.962	.000
Within Groups	258.195	950	.272		
Total	282.469	955			

فرضیه ۵- شاخص کلی فرهنگ شهادت و سطح تحصیلات پاسخگویان تفاوت معنی داری وجود دارد

شاخص کلی فرهنگ شهادت

سطح تحصیلات	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
پیش دانشگاهی	249	4.1647	.5545	3.00	5.00
فوق دیپلم	251	4.1873	.5374	3.00	5.00
لیسانس	403	4.3102	.5331	3.00	5.00
فوق لیسانس و بالاتر	53	3.8302	.3791	3.00	4.00
Total	956	4.2134	.5439	3.00	5.00

جدول شماره (۶) آزمون F شاخص کلی فرهنگ شهادت با سطح تحصیلات پاسخگویان

شاخص کلی فرهنگ شهادت

Source	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	12.320	3	4.107	14.472	.000
Within Groups	270.148	952	.284		
Total	282.469	955			

فرضیه ۶- بین شاخص کلی فرهنگ شهادت و سن پاسخگویان تفاوت معنی داری وجود دارد

شاخص کلی فرهنگ شهادت

سن پاسخگویان	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
16-18	367	4.1662	.5553	3.00	5.00
19-20	183	4.2131	.4843	3.00	5.00
21-24	346	4.2919	.5478	3.00	5.00
25-30	60	4.0500	.5652	3.00	5.00
Total	956	4.2134	.5439	3.00	5.00

جدول شماره (۷) آزمون F بین شاخص کلی فرهنگ شهادت با سن پاسخگویان

شاخص کلی فرهنگ شهادت

Source	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	4.552	3	1.517	5.197	.001
Within Groups	277.917	952	.292		
Total	282.469	955			

فرضیه ۷- بین شاخص کلی فرهنگ شهادت و رشته تحصیلی پاسخگویان تفاوت معنی داری وجود ندارد

شاخص کلی فرهنگ شهادت

Groups	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Minimum	Maximum
تجربی	358	4.1927	.5390	2.848E-02	3.00	5.00
انسانی	283	4.2332	.5280	3.138E-02	3.00	5.00
ریاضی	315	4.2190	.5640	3.178E-02	3.00	5.00
Total	956	4.2134	.5439	1.759E-02	3.00	5.00

جدول شماره (۸) آزمون F بین شاخص کلی فرهنگ شهادت با رشته تحصیلی پاسخگویان

شاخص کلی فرهنگ شهادت

Source	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	.274	2	.137	.463	.630
Within Groups	282.195	953	.296		
Total	282.469	955			

- ضریب همبستگی پیرسون، کندال و اسپرمن؛ بین شاخص کلی فرهنگ شهادت با سن و سطح تحصیلات پاسخگویان هر چند همبستگی متوسطی را نشان می دهد؛ اما این همبستگی ها معنی دار نمی باشند
جدول شماره ۹ ضریب همبستگی پیرسون بین شاخص کلی فرهنگ شهادت با سن و تحصیلات پاسخگویان

Correlations

Variables	Statistics	سن پاسخگویان	میزان تحصیلات پاسخگویان
شاخص کلی فرهنگ شهادت	Pearson Correlation	.048	.022
	Sig. (2-tailed)	.136	.493
	N	956	956

جدول شماره (۱۰) ضریب همبستگی کنال واسپرمن بین شاخص کلی فرهنگ شهادت با سن و تحصیلات پاسخگویان

Type	Variables1	Statistics	سن پاسخگویان	میزان تحصیلات پاسخگویان
Kendall's tau_b	شاخص کلی فرهنگ شهادت	Correlation Coefficient	.050	.021
		Sig. (2-tailed)	.088	.321
		N	956	956
Spearman's rho	شاخص کلی فرهنگ شهادت	Correlation Coefficient	.055	.031
		Sig. (2-tailed)	.092	.321
		N	956	956

نتایج دوبعدی فرضیه های ششم و هفتم

نظر به تفاوت معنا داری بالا بین نقش پدر قبل از مقام ایثارگری و مناطق جغرافیایی با نگرش فرزندان دوجلدی ذیل جهت آگاهی بیشتر نیز ارائه می شود .

نقش پدر پاسخگویان قبل از مقام ایثارگری	شاخص کلی فرهنگ شهادت			Total
	3.00	4.00	5.00	
بسیجی	Count 4	201	110	315
	% of Total .4%	21.2%	11.6%	33.2%
سپاهی	Count 1	187	152	340
	% of Total .1%	19.7%	16.0%	35.9%
ارتشی	Count 41	140	2	183
	% of Total 4.3%	14.8%	.2%	19.3%
مربز	Count 14	95	1	110
	% of Total 1.5%	10.0%	.1%	11.6%
Total	Count 60	623	265	948
	% of Total 6.3%	65.7%	28.0%	100.0%

Statistics	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	246.247	6	.000
N of Valid Cases	948		

استانها	Statistics	شاخص کلی فرهنگ شهادت			Total
		3.00	4.00	5.00	
تهران	Count	12	196	88	296
	% of Total	1.3%	20.5%	9.2%	31.0%
اصفهان	Count		126	89	215
	% of Total		13.2%	9.3%	22.5%
مشهد	Count	23	116	9	148
	% of Total	2.4%	12.1%	.9%	15.5%
تبریز	Count	3	80	28	111
	% of Total	.3%	8.4%	2.9%	11.6%
رشت	Count	10	66	21	97
	% of Total	1.0%	6.9%	2.2%	10.1%
همدان	Count	13	46	30	89
	% of Total	1.4%	4.8%	3.1%	9.3%
Total	Count	61	630	265	956
	% of Total	6.4%	65.9%	27.7%	100.0%

Statistics	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	101.131	10	.000
N of Valid Cases	956		

نتیجه گیری

مطالعات نظری پژوهش حاضر نشان می دهد، فرهنگ شهادت دارای ابعاد و مؤلفه های بسیاری است و مهمترین شاخص آن را می توان دینداری نامید. فرهنگ شهادت مجموعه ای از آگاهیها، باورها، آداب، اعتقادات و اعمالی است که موجب وصول انسان به عالیتین و راقیتین درجه کمال یعنی انتخاب آگاهانه مرگ در راه خدا می گردد. این تعریف با توجه به تعریف ما از فرهنگ که بر عناصری نظیر باورها و ارزشها تاکید داشت و به استناد تفسیر سید الشهدا (ع) از آیه شریفه سوره حدید درباره مقام شهادت که مقام شهید را فراتر از کشته شدن در راه خدا دانسته و تعالی خدا گونه رفتارها و حالات درونی را اوج آن بر شمرده اند ارائه گردیده است. نتایج سنجش فرهنگ شهادت فرزندان ایثارگران نشان می دهد، خوشبختانه علی رغم تحولاتی که در عرصه اجتماع در زمینه ارزشها ایجاد شده است، اما فرزندان شاهد همچنان دارای فرهنگ شهادت بالایی می باشند. آزمونهای آماری تفاوت معناداری را بین جنسیت و تحصیلات و فرهنگ شهادت نشان نمی دهد. در زمینه جغرافیایی و سابقه ایثارگری پدر پاسخگویان و فرهنگ شهادت تفاوت معنی داری دیده شد.

پیشنهادها

در این قسمت با توجه به نتایج، چند پیشنهاد در راستای درک بهتر فرهنگ شهادت جهت محققان، کارشناسان و مدیران مطرح می شود، تا در شناخت دقیق فرهنگ شهادت گام موثر برداشته شود.

الف - با توجه به تجربه جمع آوری داده ها و تحلیل نتایج چنانچه این نوع موضوع ها همراه با شیوه های مکمل یعنی مصاحبه های عمیق غیر ساخت یافته و مشاهدات عملی رفتار ها باشد دادهای معتبر تری به دست خواهد آمد.

ب- نظر به اینکه دایره عوامل ما بسیار محدود بود، لازم است در تحقیقات بعدی به عوامل شخصیتی و شیوه تربیتی خانواده توجه بیشتری شود تا بتوان عوامل کاهش و افزایش فرهنگ شهادت را بهتر برآورد کرد.

ج- نتایج گویای این نکته بود که تفاوت معنی داری بین فرهنگ شهادت و سابقه ایثار گری پدر پاسخگویان را نشان می داد، بدین ترتیب که فرزندان بسیجی ها و سپاهی ها دارای روحیه فرهنگ شهادت بیشتر از فرزندان سربازان و ارتشی ها بودند. به نظر می رسد در این زمینه باید به بررسی دقیق تر پرداخت وزن عوامل تاثیرگذار محیط اجتماعی آنان و عملکرد بنیاد را مشخص نمود.

پی نوشت ها

1- Attitude	10- goal-oriented rational action
2- Cognitive	11- Rational action- value-oriented
3- Feeling	12- traditional-action
4- Action tendency	13- emotional-action
5- Culture	14-Egoistic suicide
6- Beliefs	15- Anomic Suicide
7- Values	16- Fatalistic suicide
8- Martyrdom Culture	17-Altruistic suicide
9- Altruism	

منابع

- احمدی، احمد (۱۳۷۹). "فرهنگ شهادت". مصاحبه در مجله شهود شماره ۴ انتشارات بنیاد شهید اینکلهارت، رونالد (۱۳۷۳). **تحول فرهنگی در جامعه صنعتی**. ترجمه مریم وتر. تهران: کویر، رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۵). "تغییر ارزشها". **نامه پژوهش**، فصلنامه تحقیقات فرهنگی شماره ۱۴ و ۱۵ رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۵). **توسعه و تضاد**، تهران: دانشگاه شهید بهشتی،

- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۴). *سبجش نگرش روستائیان به جهاد سازندگی*. تهران: نشر ارغنون، روح الامینی، محمود (۱۳۷۰). *زمینه فرهنگ شناسی*. تهران: نشر آگه
- روشه، گی (۱۳۷۵). *سازمان اجتماعی*. ترجمه هما زنجانی زاده. تهران: سمت
- ذکایی، محمد سعید (۱۳۷۶). *دیگر خواهی و جامعه شناسی*. فصلنامه فرهنگ. ۲۲ و ۲۳
- چلبی، مسعود (۱۳۷۴). *نظم اجتماعی*. تهران: نشر نی
- ساروخانی، باقر (۱۳۶۸). *دایره المعارف اجتماعی*. تهران: نشر کیهان،
- سراج زاده، سید حسین (۱۳۸۰). *بررسی تعریف عملیاتی دینداری در پژوهش های اجتماعی*. نامه پژوهش، فصلنامه تحقیقات اجتماعی دین، شماره ۲۰ و ۲۱
- شریعتی، علی (۱۳۶۱). *حسین وارث آدم و بحثی راجع به شهید*. تهران: نشر قلم،
- شاعری، علی (۱۳۷۷). *انگیزه های شهادت طلبی*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی
- لیتل، دانیل (۱۳۷۶). *تبیین در علوم اجتماعی*. ترجمه عبدالکریم سروش. تهران: صراط،
- کوزر، لوئیس (۱۳۷۰). *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه شناسی*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر علمی،
- روشه، گی (۱۳۷۵). *سازمان اجتماعی*. ترجمه هما زنجانی زاده. تهران: سمت،
- صحیفه نور (۱۳۷۶). *مجموعه سخنان امام خمینی*. جلد ۱۵، ۴، ۳، ۲. تهران: نشر عروج،
- مازنی، پیرخانفی (۱۳۸۰). *نقش فرهنگ شهادت در روابط اجتماعی*. فصلنامه فرهنگی پژوهشی بنیاد شهید. شماره ۹-۹
- محسنی، منوچهر (۱۳۶۷). *انحرافات اجتماعی، انگیزه ها و علل خودکشی*. تهران: نشر مروی،
- محمد، خلیفه (۱۳۷۸). *بررسی روانشناختی تحول ارزشها*. ترجمه سید حسین سیدی. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی،
- مرجایی، سیدهادی (۱۳۸۰). *بررسی اعتقادات دینی و جهت گیری سکولاریستی و بنیادگرایی در بین جوانان دانشگاهی*. نامه پژوهش. فصلنامه تحقیقات فرهنگی، شماره ۲۰ و ۲۱
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۰). *قیام و انقلاب مهدی*. قم: نشر صدرا،
- _____ (۱۳۶۶). *حماسه حسینی*. قم: نشر صدرا،
- معدنی سعید (۱۳۷۷). *بررسی مفهوم فرهنگ شهادت و شیوه های ترویج بنیاد شهید*.